מילוי מקום בטיפול באמצעות אמנויות במערכת החינוך בזמן חופשת הלידה

Replacement in arts therapy in the education system during maternity leave

מאמר זה פורסם בכתב העת טיפול באומנויות: מחקר ויצירה במעשה הטיפולי
מילוי מקום בטיפול באמצעות אמנויות במערכת החינוך בזמן חופשת הלידה

מילות מפתח: טיפול באמצעות אומנויות, משרד החינוך, יציאה לחופשת לידה, מילוי מקום.

Key Words: Creative Arts Therapies, Ministry of Education, Maternity leave, Substitutes.

רחלי ראובך-כספי
שרון שניר
דפנה רגב
ענת מנדלסון
ענת מרנין שחם
אפרת רוגינסקי
צביה כהן
מיקי מנטש
שלומית סרי

Racheli Raubach Kaspy

Sharon Snir

Dafna Regev

Anat Mendelson

Anat Marnin Shaham

Efrat Roginsky

Tzvia Cohen

Miki Mentch

Shlomit Seri

רחלי ראובך-כספי M.A, אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה, 054-262-3442,
RacheliKaspy@gmail.com
פרופ׳ שרון שניר, המכללה האקדמית תל-חי, ד.נ. גליל עליון, 054-6504666, sharonsnir@gmail.com
ד״ר דפנה רגב, אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה, 052-6364163, daf.regev@gmail.com
ענת מנדלסון M.A, רכזת שח״מ ותחום טיפול באומנויות מתי״ א עפולה, מדריכה ארצית לטיפול באומנויות באגף לחינוך מיוחד, 054-448-3181 anatkm@gmail.com
ענת מרנין-שחם M.A, אגף א׳ לחינוך מיוחד, משרד החינוך, מדריכה ארצית לטיפול באומנויות באגף לחינוך מיוחד, 052-2257011, anatmarnin@gmail.com
ד״ר אפרת רוגינסקי, אוניברסיטת חיפה, רכזת טיפול באמצעות אמנויות במתי״א חפר-שרון, 052-4348610 roginskyefrat@gmail.com
צביה כהן M.A, ראש תחום טיפול באמנויות, מתי״א חיפה, 050-5598085, zvicho1@gmail.com
מיקי מנטש M.A, מטפלת במוסיקה. רכזת מטפלים באמנות מתי״א ר״ג , 0544425825,
mentchmiki@gmail.com
שלומית סרי, רכזת מטפלים באמצעות אמנויות במתי״א ירושלים, shlomitseri@gmail.com

תקציר

מערכת החינוך בישראל מעסיקה כ3500 מטפלות באמצעות אמנויות במוסדות השונים. שילובו של התחום הטיפול במרחבים החינוכיים הנו בעל יתרונות רבים, אך נושא בחובו גם קשיים ומורכבויות הנובעים מהמפגש בין שתי השפות: זו החינוכית וזו הטיפולית. אחד מהאתגרים בתהליך השילוב קשור אל יציאתן של מטפלות באמצעות אמנויות לחופשת לידה ואל החלפתן בעת תקופה זו על ידי מטפלת אחרת. תהליך זה מתבצע בדומה לתהליך החלפתם של עובדות הוראה היוצאות לחופשת לידה, ולא לוקח מספיק בחשבון את ההיבטים הקלינים של ההחלפה. מאמר זה מציג עבור אנשי טיפול וחינוך בישראל, מודל להחלפת מטפלות באמצעות אמנויות היוצאות לחופשת לידה על ידי ממלאות מקום, הכולל עקרונות, המלצות, ונקודות למחשבה, לקראת ההחלפה, כחלק מהמאמץ הנעשה במערכת החינוך להסדרת התהליך. המאמר, שנכתב בשיתוף פעולה בין נשות משרד החינוך לנשות אקדמיה, מבוסס על עבודת מחקר, על סקר שערכו כותבות המחקר, ועל ניסיונן המקצועי בשטח של הכותבות העובדות במשרד החינוך: המדריכות הארציות של המטפלות באמצעות אמנויות, ומומחיות תחום.

Abstract

The education system in Israel employs about 3,500 art therapists. The integration of the therapeutic field into the educational setting has many advantages, but also faces difficulties and complexities arising from the encounter between the educational and the therapeutic languages. One of the challenges in the integration process is related to the departure of therapists on maternity leave and their replacement during this period by another therapist. This process is often erroneously equated with replacing classroom staff who go on maternity leave, and does not take sufficient account of the clinical aspects of the replacement. This article presents a model for replacing art therapists who go on maternity leave and covers the considerations, principles and recommendations prior and during replacement that the education system should apply to facilitate this process. It was written in collaboration with national supervisors of arts therapists and field experts at the Ministry of Education and is based on a qualitative research, a survey conducted by the authors, and the viewpoints and contributions of the representatives of the Ministry of Education.

תפיסת תפקיד ממלאת המקום בטיפול באמצעות אמנויות במערכת החינוך בזמן חופשת הלידה

כ- 3500 מטפלות באמצעות אמנויות מועסקות במערכת החינוך הישראלית. חלק מאותן מטפלות תצאנה לחופשת לידה בת שלושה עד ששה חודשים במהלך שנות עבודתן. מאחר והן מועסקות בתנאי העסקה הדומים לעובדות הוראה, כאשר מטפלת יוצאת לחופשת לידה, מערכת החינוך שואפת לאייש את שעותיה על ידי ממלאת מקום. אולם, נראה כי תהליך זה נושא בחובו מורכבויות רבות. מאמר זה מציג עבור אנשי טיפול וחינוך בישראל, מודל להחלפת מטפלות באמצעות אמנויות היוצאות לחופשת לידה על ידי ממלאות מקום, הכולל עקרונות, המלצות, ונקודות למחשבה, לקראת ההחלפה, כחלק מהמאמץ הנעשה במערכת החינוך להסדרת התהליך. המאמר, שנכתב בשיתוף פעולה בין נשות משרד החינוך (רובן מומחיות תחום ומטפלות באמצעות אמנויות) לנשות אקדמיה, מבוסס על מחקר שערכה רחלי כספי ראובך (Raubach Kaspy et al., 2021; Snir & Raubach Kaspy, 2021), על סקר שערכו כותבות המחקר, ועל ניסיונן המקצועי בשטח של הכותבות העובדות במשרד החינוך: המדריכות הארציות של המטפלות באמצעות אמנויות, ומומחיות תחום.

כיצד מוגדרת החלפה של איש טיפול בספרות האקדמית?

מטפלים רבים נאלצים להיעדר מהקליניקה לתקופת זמן ממושכת מסיבות שונות כמו מחלה, חופשה או חופשת לידה. בחלק ממקרים אלו, האופציה של השהייה או הפסקת הטיפול אינה אפשרית עקב מצבם הנפשי של המטופלים, והם מופנים אל ממלא מקום (McGourthy, 2013). העברת המטופל אל ממלא מקום הינה תהליך מורכב, מאחר ואחד מעמודי התווך המרכזיים בהצלחתו של טיפול פסיכותרפויטי הינו הקשר האישי הנבנה בין המטפל והמטופל (Falkenstrom et al., 2013). בכדי לבנותו ולאפשר את הצלחת הטיפול, על המטפל להקפיד על נוכחות, זמינות ועקביות לצד התאמה רגשית למטופל (Atzil-Slonim et al., 2018; Schwartz et al., 2018). בנוסף, הצלחתה של יצירת הברית הטיפולית תלויה בתחושת הביטחון, הפתיחות והקבלה של המטופל ביחסים התרפויטיים הנבנים לאורך הזמן בטיפול (Geller & Porges, 2014). כאשר הברית הטיפולית הנוצרת הינה יציבה וחזקה, היא תורמת להשגת תוצאות חיוביות בטיפול (Coyne et al., 2017; Koole & Tchacher, 2016). אולם, כשם שהברית הטיפולית מאפשרת את החוויות המתקנות עבור המטופל, הצורך בה גם מהווה מוקד קושי בעת יציאת המטפל לחופשה ועשוי להשפיע על המשך הטיפול כאשר ממלא המקום נכנס לתפקידו (Knowlton, 2018), וחששות משני הצדדים עלולים להתעורר (Chairamonte, 1986; Gibb, 2004; McCarty et al., 1986; Sarnat, 1991; Simon, 1992).

כאשר מדובר במטפלת היוצאת לחופשת לידה, נכנס גורם נוסף (התינוק) למרחב הטיפולי, העלול להיתפס אצל המטופל כמאיים על הקשר הטיפולי ומעורר תחושות של תחרות וקנאה. בנוסף, מאחר ויציאת המטפלת לחופשת לידה מעלה את נושא הנטישה (Chairamonte, 1986; Dombo & Bass, 2013; McGourty, 2013), כותבים שונים מעלים את החשש כי המטופל אף עשוי להתקשות בביטוי תחושות הזעם והחרדה העולות בו כתוצאה מהפרידה הצפויה מהמטפלת והתחושה שהיא לא תוכל לשאת את כעסיו של המטופל בגלל הריונה (Korenis & Billick, 2014; Wolfe, 2013).

מטפלת באמצעות אמנויות מחליפה במערכת החינוך

נראה כי בקרב העובדות במערכת החינוך, נשות חינוך ומטפלות, רווחת התפיסה כי ישנה חשיבות ליכולת לספק לתלמידים מטפלת מחליפה, כאשר המטפלת שלהם יוצאת לחופשת לידה, למען מימוש זכאות שעות טיפול, שמירה על הרצף, ואפילו ניצול ההזדמנויות החדשות. גם מצד המטפלות המחליפות, תהליך ההחלפה מהווה הזדמנות לחדשות להיכנס למשרד החינוך, להוכיח עצמן, להכיר את העבודה, ובהמשך אולי

להשיג מישרה קבועה כמטפלת באמצעות אמנויות. מחליפות דיווחו כי העבודה עם המטופלים היוותה עבורן פעמים רבות מקור לסיפוק רב וסיפרו שכאשר הדלת נסגרה בחדר הטיפולים, כל התסכולים נשארו מאחור, במיוחד כאשר נוצרו קשרים מיטיבים עם המטופלים והן חוו התקדמות משמעותית בטיפולים. חלקן הרגישו סיפוק מעצם היותן 'אמא טובה דייה' שעושה כל שביכולתה לאפשר לאותם ילדים מקום בטוח ומכיל שעוזר להם לא להרגיש בחסר של המטפלת היוצאת (Raubach Kaspy et al., 2021).

אולם, למרות החשיבות הרבה הקיימת בתהליך זה, בפועל קיימת תחושה כי ההחלפה של מטפלות שיוצאות לחופשת לידה כפי שמתקיימת במערכת החינוך אינה מוסדרת דיה. אין כיום נהלים ייחודים העונים לצרכים המתאימים להחלפה בטיפול באמנויות. משרד החינוך רואה במטפלות באמצעות אמנויות עובדות הוראה וכתוצאה מכך גם החלפתן במהלך חופשת הלידה מתנהלת בדומה להחלפת עובדת הוראה. כל אלו יוצרים קשיים במהלך ההחלפה, ויישומה מורכב פעמים רבות. בחלקים הבאים של המאמר אנו מציגות עקרונות, המלצות, ונקודות למחשבה בנוגע להחלפה, על מנת להגדיר מודל עבודה, אשר יתווה את הדרך עבור אנשי השטח.

באילו תנאים נכון להכניס ממלאת מקום בטיפול באמצעות אמנויות ובאילו לא?

לאור ממצאי מחקרה של כספי ראובך (Raubach Kaspy et al., 2021) ולתפיסתנו, ההחלפה לא צריכה להתקיים באופן אוטומטי, ולפני שמכניסים מטפלת מחליפה, יש לשים על הכף את השיקולים המנהליים אל מול אלו המקצועיים, כאשר לתפיסתנו האחרונים הם אלו שצריכים להכריע. חשוב לקיים את ההחלפה, הן מבחינת התלמיד, והן מבחינת המערכת, במצבים בהם יש קשיים נפשיים ו/או קשיים תפקודיים שלא מאפשרים להשאיר את התלמידים ללא מענה טיפולי. ההחלפה עשויה להיות משמעותית יותר, ומעוררת בטחון ותחושה של "לא אשאר לבד", כאשר משכה ארוך יותר (לפעמים הכוונה היא למשך של מעל 3-4 חודשים, ולפעמים נכון לקיים החלפה רק במקרה של יציאה לחופשת לידה של מעל חצי שנה), וכאשר היא מתקיימת ברצף. להתרשמותנו החלפה בחודשים האחרונים של השנה אינה מומלצת, ועלולה להיות בלתי מועילה, ולפי דעות מסוימות אפילו מזיקה. בדומה, החלפה לחודש או חודשיים בתחילת השנה, גם היא עלולה להיות לא יעילה. ישנם מצבים של טיפולים פרטניים, במיוחד כאלו בהם יש קושי ביצירת קשר, כמו בקרב ילדים הנמצאים על הרצף התקשורתי, בהם לתפיסתנו עדיף שלא לשבץ מחליפה באותו מערך של טיפול באמצעות אומנויות, אלא להציע תמיכה מסוג אחר, על פי האפשרויות הקיימות במוסד החינוכי. במצבים מסוימים עדיף להציע טיפול קבוצתי לתקופת ההחלפה, להתמקד במודל מובנה כמו כיתה כקבוצה, סטודיו פתוח, תיאטרון קבוצתי, הרכב מוסיקלי, פרויקטים פסיכו-חינוכיים, או להתנסות בטכניקת טיפול ממוקדת, למשל, שיטות התנהגותיות קוגניטיביות, מיינדפולנס, או במטרות ממוקדות כמו - פיתוח מיומנויות חברתיות, פיתוח יכולת משחק, או הגברת ויסות רגשי, תלוי כמובן בידע שהמחליפה באה איתו.

החשיבות האתית והפרקטית לזיהוי מטופלים שיכולים להתאים לטיפול קצר מועד, כפי שקורה בתהליך של החלפה, מתוארת בספרות התיאורטית והמחקרית (Abbass, Rabung, Leichsenring, Refseth & Midgley, 2013). מטפלות מחליפות שהתראיינו במחקר (Raubach Kaspy et al., 2021), סיפרו על חשש כי במקרים מסוימים טיפולים קצרי מועד עשויים לשחזר טראומות מעברו של המטופל, כפי שמתואר גם בספרות (Knafo, 2018; Lam, 2017). בהתאם לתפיסה זו, גם אם הוחלט על הכנסת מטפלת מחליפה, עבור כל ילד צריכה להיעשות חשיבה מקדימה והפעלת שיקול דעת האם צפוי להרוויח מההחלפה. נראה כי לעיתים ילדים צעירים יוכלו להרוויח מההחלפה, בעוד מבוגרים יתקשו יותר ליצור קשר כשהם יודעים שזה זמני, מאחר שהם מסוגלים כבר ליצור קשרים מעמיקים ומשמעותיים. במקביל, ישנם ילדים

שאולי עברו כבר בין מספר מטפלים במהלך שנותיהם במערכת החינוך, ועבורם אולי דווקא הפוגה מטיפול עשויה להיות מיטיבה, כתקופת התמודדות ללא מטפל. יתכנו מקרים בהם ילדים אינם מעוניינים בהחלפה, או הורים שמוותרים על זכות זו, מאחר שהוחלט לאחר חשיבה משותפת איתם כי ילדם לא יפיק תועלת מההחלפה, וגם במקרים כאלו אפשר לנצל את הזכות לשעות לתמיכה בתחום אחר או להפנות את המטפלת באמצעות אומנויות להתערבות טיפולית שנחוצה לילד אחר או לילדים אחרים.

במצבים בהם כל התנאים האחרים מתקיימים, יש לבחון האם קיימים תנאים המאפשרים קליטה מיטבית של המחליפה. למשל, האם יש חדר מתאים לעבודתה? קשיים המוכרים למטפלות העובדות במערכת החינוך, כמו מחסור בחומרי יצירה, מחסור בכלי נגינה, חדר שאינו מתאים לטיפול, טיפולים שנערכו בחוץ ללא תנאים ליצירה וצוות שנכנס באמצע הטיפול ולא שמר על פרטיות המטופל (רגב ועמיתותיה, Moriya, 2006; 2016), יכולים להיות מועצמים במקרה של מטפלת מחליפה, אשר מגיעה חדשה למערכת לא מוכרת, זמנית, ונאלצת לעתים בשל זמניותה להתפשר על הסטנדרטים הטיפוליים שלה. תנאי עבודה שאינם מתאימים, יכולים להשפיע על אופן קליטתה והשתלבותה של המטפלת החדשה במערכת החינוך.

ברמה הטכנית חשוב לברר האם הימים בהם המחליפה יכולה לעבוד מתאימים למערכת הבית ספרית וכן לכל הגורמים שילוו את ההחלפה. לא תמיד המחליפה שנמצאה יכלה להיכנס למשבצת הזמנים של המטפלת היוצאת ולכן בית הספר נאלץ לנסות לערוך שינוי במפת הטיפולים של התלמיד ולהתמודד עם שינויים במערכת, שיצרו קושי בזמינות חדרים מתאימים לטיפול, מה שעלול ליצור קונפליקטים בין הגורמים השונים המעורבים בהחלפה. בהמשך לכך, חשובה מוכנותו של הצוות החינוכי לקבל ולתמוך במחליפה. האם קיים צוות תומך לקבלת מחליפה? האם המחנכת פנויה לתווך ולתמוך בהחלפה? כמובן, שתמיכה גדולה יותר של הצוות יכולה לסייע להשתלבות טובה יותר ועל כך מפורט עוד בהמשך.

עקרונות לבחירת מחליפה

בהתייחס לגורמים המסייעים בהחלפה וקשורים במחליפה, נראה כי מחליפות שהתנסו בעבר בהחלפות, מודעות לאתגרים הכרוכים בקיום טיפול קצר מועד ולהשלכות שיש לכך על המטופל, ומנוסות בהתמודדות עם אתגרים אלו. מטפלות ותיקות כאלו גם יכולות להתאים כמחליפות בשל ניסיונן בעבודה במערכת החינוך וכמובן למוטיבציה הפנימית של המחליפה יש חשיבות רבה ביכולת להתמודד עם האתגרים. לכן, ותק בפני עצמו אינו תנאי, אולם לבשלות, ביטחון עצמי וליכולת לפתח קשרים, חשיבות רבה בהתמודדות עם דחייה, כעס והתנגדויות של שיכולים לעלות אצל מטופלים בתגובה לשינויים הקשורים בהחלפה. בנוסף, צניעות, רצינות ואחריות מצד המחליפה, כמו גם יכולת הסתגלות טובה, וגמישות להתאים עצמה או להתקרב אל המקובל בבית הספר, ואל אופן עבודתה של הקודמת (גם אם זה לא האופן הטבעי לה), יוכלו לסייע לה בהשתלבות בצוות הבית ספרי. חשוב שהמחליפות יהיו בעלות יכולת הכלה, יכולת טובה לתקשורת עם הצוותים, ולעבודה בצוות. כל אלו יסייעו בהתמודדות עם האתגר של הצוות, שהיה רגיל לעבוד עם המטפלת היוצאת, לקבל ולהכיל את המחליפה, לוותר על יצירת השוואות שאינן מקלות, להיות קשוב לדרכה של הנכנסת ולתמוך בה. חשוב גם שהמחליפות יצליחו לקבל את תפקידן כזמניות, להבין מה המשמעות של כך, ודרך זה לעזור לילדים להחזיק את השינוי ואת הפרידות הכרוכות בו.

מבחינת הכשרה, חשוב שהמחליפה תכיר מודלים של עבודה לטווח קצר, טיפול מוגבל בזמן. המחליפה צריכה להיות בעלת יכולת בהבניה ובדיוק החוזה הטיפולי. מאחר ועצם ההיכרות עם נהלי וצורת העבודה במערכת החינוך יכולה להוות אתגר בפני עצמו, היוצר עומס מיותר ונוסף על אתגרי ההחלפה, רצוי שהמחליפה תכיר את מערכת החינוך ואת אופי העבודה בה. היכרות וניסיון עם אוכלוסיות דומות איתן תעבוד בהחלפה היא חשובה, וכמובן קודמת לכל מוכנות לעבודה עם אוכלוסיה כזו, והבנה של ייחודיות

האוכלוסיה. לבסוף, ישנם יתרונות רבים למחליפה שהיא חלק מצוות בית הספר, מעצם ההיכרות עם המערכת ועם התלמידים.

בנוסף, ישנם יתרונות למציאת מטפלת מאותו תחום אמנות (המודליטי) – היא תוכל להשתמש בחדר ובציוד המתאים הקיים, והצוות והמטופלים יחוו מידה של המשכיות. אבל, לא תמיד זה מתאפשר ונראה כי קיימים יתרונות גם בשינוי ובהחלפת תחום האמנות. למשל, השינוי בתחום האמנות יכול להועיל בהדגשת המעבר, ההבדל בין שני הטיפולים, ודרך כך – להגביר את הפתיחות לקבלת ההבדלים בין המטפלות, זו היוצאת וזו המחליפה. נראה כי החלטה בעניין זה נובעת פעמים רבות מהמציאות הקיימת ומזמינותן של מטפלות מחליפות, וכי נדרשת חשיבה מותאמת לכל סיטואציה בעת קבלת החלטה זו.

בהיבט המערכתי, נראה כי אחד מהקשיים הקיימים בשטח קשור לאופן שיבוצן של המחליפות במספר מסגרות במקביל. מנסיוננו, ובדומה לממצאי מחקרה של גרין- אורלוביץ' (2014), כאשר משרת המטפלת מפוצלת בין מספר מסגרות, הדבר משפיע על מידת נוכחותה במסגרת החינוכית ועקב כך עשוי להיווצר קושי של המערכת ליצור עימה שיתוף פעולה, המשפיע גם על מידת מחויבות נמוכה של המערכת למטפלת ולצרכי הטיפול. מכאן, שאם מצב זה מורכב במהלך טיפולים שנתיים, קל וחומר שהוא יועצם על אחת כמה וכמה, כאשר מדובר על תקופת החלפה קצרה. לכן, מומלץ שמשרת המחליפה תהיה חלקית ובמינון של שליש עד חצי משרה, תוך ניסיון לא לפצל את משרתה בין מסגרות רבות.

מרכיבים מומלצים לחפיפה

מאחר שישנה שונות רבה בצרכים ובאפשרויות של כל הגורמים המעורבים: התלמידים המטופלים, המטפלות היוצאות, המחליפות, המדריכות, צוותי בית הספר והמתי"א, לא ניתן להציע נוסח אחיד ומובנה לבצוע ההחלפה. לכן, שיח פתוח, תיאום ציפיות והסכמה לפי הצורך של כל הנפשות הפועלות, הינם חיוניים לקיום החלפה יעילה.

את תהליך חיפוש המחליפה כדאי להתחיל מוקדם ככל שניתן, ולהתאימו לנסיבות הרלוונטיות לכל מקרה ומקרה. בכל מקרה מומלץ שהתהליך יתחיל לפחות חודש וחצי לפני העזיבה המיועדת. התהליך עשוי להתארך בגלל זכותה של היולדת להחליט על מועד היציאה ועל מועד החזרה מהחופשה, ובגלל אי ודאות הקיימת סביב מועדי לידה. התהליך האדמיניסטרטיבי של כניסת מטפלות באמצעות אמנויות למשרד החינוך מהווה אף הוא גורם מערכתי מעכב בניהול ההחלפה. זהו תהליך ארוך הדורש הגשת אישורים, תעודות וכרוך בפרוצדורה הגוזלת זמן רב. בנוסף לכך, כיום מבחינת משרד החינוך, שלב החפיפה לא נחשב כחלק אינטגרלי מהגדרת תפקידה של המחליפה והמשרד אינו מתקצב שעות חפיפה כחלק מתנאי העסקת המחליפות. כמו כן, רק כשהיולדת יוצאת לחופשת לידה, יכולה המחליפה לקבל תשלום, מה שגורם לכך שהמתי"אות אינם יכולים להעסיק מטפלת באמצעות אמנויות מחליפה מראש ונאלצים באופן מכוון לחכות עד לרגע האחרון. על מנת להימנע ממצב בו מחכים בגלל סיבה זאת לרגע האחרון והחפיפה מתפספסת, חשוב לייעד שעות עבור שתי המטפלות: היוצאת והנכנסת, לצורך ביצוע החפיפה. הדעות בנוגע למשך החפיפה האידיאלי, נעות בין יום, ארבעה עד ששה ימי עבודה, לבין שבועיים. מוסכם שחשוב שהמדריכה של המטפלת היוצאת תלווה את התהליך, ותתמוך בקיום החפיפה בצורה מקצועית ומלאה: העברת המידע, בניית המערכת, שילוב בבית ספר, הגדרת מטרות ויעדים, ווידוא קיומו של חדר טיפולים מתאים. העדר חפיפה מספיקה והעברת מידע חלקי בלבד בנוגע למטופלים, מקשה על הבנתה של המטפלת המחליפה את אופן הפרידה של המטפלת היוצאת, את תגובתו של המטופל לפרידה, והיבטים נוספים של התהליך הטיפולי שהתקיים. העדר מידע זה עלול להקשות על בחירת דרך הטיפול המיטבית. חשוב לזכור כי בדרך כלל הקשר בין המטפלת היוצאת לבין המטפלת המחליפה נעשה בסמוך לתאריך עזיבתה המשוער, ובעת שהיוצאת עסוקה בכתיבת דוחות, סיכומי טיפול, פרידות ממטופלים ושיחות סיכום עם ההורים. בתקופה זו המטפלת

היוצאת סמוכה לתאריך הלידה, על כל ההתרגשות והמשמעויות המלוות אירוע זה ולכן היא לא תמיד יכולה להתפנות מנטלית לצרכיה של המחליפה. לאור כל זה, חשוב עוד יותר לשמור זמן מספיק לחפיפה.

לצד החשיבות שאנו רואות כנשים ליכולת הבחירה של היולדת להחליט על משך חופשת הלידה, ולהאריכה במקרה הצורך, ולצד ההבנה שלנו לצורך בהקשבה לרצונות היולדת, התינוק והמשפחה ולהתאמת החופשה אליהם, חשוב לנו גם, מתוך עמדתנו המקצועית ועמדת חלקנו כמדריכות, להשמיע את קולה של המערכת ואת קולם של המטופלים, ולבקש מהיולדות לנסות ככל הניתן לתכנן ולהעריך את משך החופשה הצפוי, כדי שההחלפה תוכל להתבצע על הצד הטוב ביותר. כאשר החלטות מתקבלות סמוך מאד למועד החזרה המשוער, הן יכולות להקשות על התארגנות המערכת בהתאם וכתוצאה מכך לפגוע גם במטופלים.

על מנת שהכניסה של המחליפה והשתלבותה במערכת תהיה חלקה ככל הניתן, כדאי שהמטפלת היוצאת תכיר למחליפתה את המסגרת, את הצוות החינוכי, את חדר הטיפול, ואת סביבת העבודה. בהכרת הצוות, חשוב לתאר כיצד ניתן להיעזר בו, על אלו נושאים, ובאלו עניינים לא כדאי להתעקש. חשוב לקיים פגישה משותפת של שתי המטפלות עם הצוות החינוכי, מחנכות, יועצת, פסיכולוגית מהשפ״ח – אם יש בנמצא, על מנת לגבש תכנית עבודה שמתאימה למטופלים. החשיבה צריכה לכלול גם את השאלה מי מהמטופלים מתאים שימשיך בטיפול עם המחליפה ומי פחות. תארנו קודם לכן מגוון של סיבות שבהן צריך לשקול האם בכלל נכון לקיים החלפה. בנוסף, יתכן שישנם מטופלים שעמם היה קשר משמעותי, תהליך שנסגר, ואין צורך בהמשך טיפול. בהמשך לכך, חשוב שאנשי מקצוע המעורבים בטיפול בתלמיד מחוץ למסגרת הבית ספרית יעודכנו גם הם – למשל, פסיכיאטר או לשכת רווחה. בהכנת החדר, חשוב לעזור למחליפה להכין אותו לצרכיה, להזמין ציוד חסר, ולארגן את החדר באופן שנכון לה ולתחום האומנות שלה. אם זה יעשה יחד, טרם צאתה של המטפלת היוצאת לחופשת לידה, יתכן שתחושתה של המטפלת עם החזרה מהחופשה תהיה טובה יותר.

מומלץ שהמטפלת היוצאת תכין קלסר מסודר ובו מערכת השעות שלה, ונתונים על כל תלמיד, כולל תמות שעלו בטיפול, נקודות רגישות שחשוב להכיר. אם מדובר בטיפול קבוצתי, חשוב להעביר מידע גם על העבודה שנעשתה, מאפייני הקבוצה, תהליכים שעברו, מטרות הטיפול שהיה, והיחסים הבין אישיים בקבוצה. חשוב לתת מידע על מאפייני העבודה עם ההורים, שותפותם בתהליך, צורת העבודה איתם עד כה והמלצות להמשך. הקלסר יכלול העברת תל״א ותח״י בצורה מסודרת, סיכומי טיפול ודו״חות. השיח בין היוצאת לנכנסת צריך לכלול גם התייחסות לתפיסותיה של המטפלת היוצאת בנוגע למטרות ההמשך ולדרך ההתערבות. לצד זאת, רצוי שהמטפלות היוצאות יגדירו את זמינותן לבירורים נוספים במקרה שיעלה צורך בכך גם במהלך ההחלפה.

במצב בו המטפלת העומדת ללדת יוצאת לחופשה לפני שהתקיימה חפיפה, מומלץ לערב גורם שלישי מתווך מתוך מערכת בית הספר, על מנת לוודא שהמידע יעבור למחליפה. ניתן להיעזר גם בחפיפה טלפונית, אולם נראה בשטח כי החפיפה הטלפונית אינה פתרון מספק, וכי במקרים בהם התקיימה חפיפה בדרך הזו, מידע חשוב לא עבר והמטפלת המחליפה נאלצה להתמודד עם קשיים רבים יותר. למשל, מהמחקר של ראובך כספי (Raubach Kaspy et al., 2021) עולה כי ליועצות החינוכיות יש פעמים רבות תפקיד חשוב בתהליך החפיפה ואחר כך בהחלפה. בהעדר תהליך חפיפה מסודר, יועצות חינוכיות מהוות חוליה מקשרת בין המחליפות למחנכות ואל מול המטופלים והוריהם, כאשר הן דואגות להכיר בין המחליפה ובין המחנכות והצוות החינוכי, מזמנות לישיבות ומספקות רקע על המטופלים. יותר מכך, היועצת הנה הדמות המעורבת, מתווכת, מתאמת מעודכנת ותומכת גם כאשר החפיפה מתנהלת כיאות. היא זו המחזיקה את היכולת לעשות אינטגרציה בין המטפלת לצוות החינוכי ולהורים ומהווה חוליה מקשרת בין היוצאת לנכנסת.

הכנת הצוותים החינוכיים לקראת ההחלפה

לנכונות הצוות החינוכי להירתם לקליטתן של המחליפות חשיבות רבה בהצלחת תהליך ההחלפה. צוותים שלוקחים אחריות ויוצרים עם המחליפות קשר אישי ומקצועי, מסייעים למטפלות הנכנסות לחוש שייכות ורצויות, מה שתורם להשתלבותן במערכת. בתוך כך נכללת גם הזמנתן לישיבות צוות קבועות, כגורם משמעותי בהשתלבותן. לאור זאת, חשוב לבדוק לפני ההחלטה על קבלת מחליפה, האם הצוותים ערוכים לקליטתה, ומעוניינים בבואה. מניסיוננו, ישנם מצבים בהם הצוות לא פנוי לכך ובמצבים כאלו עדיף לא להיכנס מראש לתהליך. אם הוחלט על בצוע ההחלפה, חשוב להכין את הצוות החינוכי לקליטתה, על מנת שיוכלו להוות עבורה כתובת לפנייה ולשיתוף פעולה. בשלב ההכנה אפשר לדון בתכנים הקשורים לשילובה של המחליפה בצוות מבחינה חברתית ואישית באירועי גיבוש, מה שעשוי לתרום לעבודת צוות יותר פורייה. חשוב גם להעלות בפני המחליפות את האופן בו מתנהל בית הספר, ובמקביל, להסביר בצוות את תפקידו בתמיכה בקיומו של הטיפול, כמו למשל באמצעות שמירה על שעות טיפול קבועות, ושמירה על פרטיות המטופל בזמן הטיפול. חשוב שהמדריכה והמטפלת היוצאת, המכינות את הצוות, יקשיבו לקולות ולחוויות שעשויים להתעורר בשיח כזה ויתנו לדברים לעלות. למען גיוס הצוות לתהליך, חשוב לשתף את חבריו וחברותיו בחשיבה על התהליך, ולאפשר העלאת רעיונות משותפים. בית הספר צריך להגדיר את צרכיו כמסגרת, הן עבור עצמם, והן אל מול המחליפה. זה יהווה בסיס לתיאום ציפיות בין המערכת לבין המטפלת המחליפה הנכנסת לתפקיד. הצוותים החינוכיים בבית הספר צריכים להיות מעורבים בחשיבה ובהחלטות על מי מהמטופלים ימשיך עם המחליפה, ומה יהיו מטרות הטיפול. מתוך הצוות חשוב למנות אחד שיהיה איש הקשר עבור המחליפה, יסייע לה בהכרת הגורמים השונים בבית הספר, ובהתארגנות במרחב ובחדר הטיפולים. חשוב כמובן שבית הספר ידאג לחדר מתאים למטפלת, ויסיע לה בהתאמת החדר הקיים לטיפול. יש להדגיש בפני הצוות החינוכי את חשיבות שילובה של המטפלת המחליפה, גם אם הגיעה לתקופה קצרה, ואת תפקידם המשמעותי ביכולתה לבצע את תפקידה על הצד הטוב ביותר. חשוב להזכיר לצוות החינוכי להזמין את המחליפה לישיבות, לקיים שיח רציף, ולתת מענה לבקשות ולפניות מצדה.

לבסוף, חשוב גם להסביר וליידע את הצוות החינוכי בנוגע לחשיבות הכניסה ההדרגתית לתפקיד, על מנת להימנע ממצבים המוכרים מהשטח וגם תוארו במחקרה של ראובך כספי (Raubach Kaspy et al., 2021), בהם המערכת לוחצת על המחליפה להתחיל לפגוש ילדים על מנת לא ליצור מרווחים בין הטיפולים וכדי לנצל שעות, בעוד היא מצידה זקוקה לאישורי הורים חדשים הנושאים את שמה, לקריאת דוחות, לצפייה בילדים או לאינטייק עם ההורים. יש גם מצבים בהם בתקופת ההחלפה עולים נושאים מהותיים בטיפול המעוררים במחליפות התלבטויות בנוגע לצורך לדווח הלאה, מבלי שיש להן הכלים להכריע בשאלה בגלל תקופת היכרות קצרה. בכל אלו הבנת אנשי הצוות ותמיכתם חשובה.

הכנת התלמידים לקראת ההחלפה

כאמור, השיח עם התלמידים והכנתם להחלפה חייב לקחת בחשבון את גילם, את הקשיים איתם הם מתמודדים, את יכולתם להחזיק שינוי ואת יכולתם לבטא את עצמם. בכל מקרה, מאחר שההחלפה מעוררת עיסוק בנושאים של קשר, אמון, נטישה ושינוי, חשוב לעשות הכנה להחלפה. הכנה זו צריכה לכלול התייחסות ליציאתה של המטפלת באמצעות אמנויות לחופשת לידה, וכן הסבר על מה צפוי עם הגעתה של המחליפה. ההסבר יכלול מידע בנוגע למשך הצפוי של ההחלפה, מתי צפויה לחזור המטפלת היוצאת, האם יש שינוי בתחום האמנות ובמערך הטיפולי (למשל, מעבר מטיפול אינדיוידואלי לטיפול קבוצתי). בשיח עם המטופל, חשוב להזמין אותו לבטא את תחושותיו סביב נושא ההחלפה. מטופלים מסוימים עלולים להתנגד להחלפה, וחשוב לברר מה רצונם, ובהמשך לכך לאפשר להם לסרב. חשוב לתת לגיטימציה לרגשות השונים שיכולים להתעורר ויחד עם זאת, לתת דגש לחשיבותה של ההחלפה ולהזדמנויות הנפתחות בה לקשר חדש,

לאפשרות המופלאה להכיר עוד מטפלת ועוד דרך יצירתית לטיפול, לאפשרות לראות דברים מחדש, לשינוי. באם ניתן לקיים פגישה משותפת של התלמיד עם המטפלת היוצאת ועם המטפלת המחליפה, יכול להיות לכך ערך רב עבור הצלחת ההחלפה. הרעיון נתמך גם בהמלצות אנשי טיפול שראו במפגשי קו-תרפיה מקדימים של המטפלת היוצאת והמחליפה הזדמנות להכנת המטופל למעבר (Chairamonte, 1986; Gibb, 2004; McCarty et al., 1986; Sarnat, 1991). מפגש כזה יכול לשדר לילד את הביטחון ההדדי של המטפלות זו בזו, את התחושה כי הוא מוחזק ומוגן על ידן יחד, ולסייע בקבלת השינוי. בפגישה כזו ניתן יהיה אולי להגדיר מחדש יחד את המטרות הטיפוליות ואת הסטינג המשתנה. גם לקראת סיומה של תקופת ההחלפה, חשוב לקיים מפגש מחודש של שתי המטפלות, היוצאת והנכנסת, ליצירת רצף והמשכיות, והגדרה מחודשת של המטרות והסטינג.

הכנת ההורים להחלפה

גם עם ההורים רצוי להיפגש מראש, על מנת לספר להם מה צפוי לקרות, מתי עוזבת המטפלת ולכמה זמן, וכן לספר על מי שתחליף אותה. חשוב שההורים ישמעו על ההחלפה מהמטפלת היוצאת, ולא מהתלמיד, מאחר שההורים עצמם עלולים לחוש חרדה מהשינוי הצפוי. אם ניתן, חשוב שההורים יהיו שותפים למחשבה על משמעות ההחלפה עבור ילדם, על הרווח הצפוי, על המחירים האפשריים, וייקחו חלק בהחלטה האם וכיצד לקיים את ההחלפה. זהו גם זמן להתבונן עם ההורים לאחור ולראות מה הילד והוריו עברו עד כה, ולחשוב מה היו רוצים להמשך. מטרת השיחה אינה רק לידע, אלא גם לקבל את הסכמת ההורים, ואפילו לקבל את שותפותם בתהליך, מאחר שהברית הזו תשפיע גם על הילד. אפשר לשוחח עם ההורים על כיצד הם יכולים לתמוך בתהליך, וכיצד הם יכולים לתווך את המעברים והדבר עשוי להרגיע את חרדת ההורים ולסייע להם לקבל את השינוי ולתווך את המעבר לילדם. אם ניתן, רצוי שהמטפלת היוצאת תציג את המחליפה בפגישה משותפת עם ההורים. כאן ניתן יהיה לדון באופן הטיפול שיוצע לילדם על ידי המחליפה, להגדיר יחד מטרות, ולבחון את הסטינג והתאמתו לתלמיד. אפשר לתת להורים מידע על הטיפול החדש, כשמדובר בתחום אמנות שאינו מוכר להם, או בשיטה טיפולית אחרת ממה שילדם קיבל עד כה. חשוב שההורים ישמעו על דרכי התקשורת עם המחליפה, ויחושו שיש להם כתובת, למרות יציאתה של המטפלת לחופשה. בשיחה ניתן לחבר את השינוי והפרידה לתכנים המעסיקים את הילד ולתהליך הטיפולי.

עקרונות שחשוב שממלאת המקום תיישם בתקופת ההחלפה

תקופת ההחלפה כנראה תכיל בתוכה ברבים מהטיפולים את התגובות לפרידה מהמטפלת היוצאת, ואת הרגשות שהתעוררו בתגובה. בכל מקרה בו מתבצעת החלפה של מטפל היוצא לחופשה, ההחלפה עשויה לעורר לחץ וחרדה אצל שני הצדדים: המטפל היוצא והמטפל המחליף, מפני שהיא דורשת לחשוף את מהלך הטיפול שנעשה ובכך מעמידה למבחן את מקצועיות המטפלים (Raines & Ahlman, 2004), לעורר אשמה על העזיבה (McCluskey, 2017) או תחרות סמויה בין המטפלת היוצאת והנכנסת (Chairamonte, 1986). לאור קשיים אלו, תהיה משימתה הראשונית של המחליפה להתמקד בנושא ההיפרדות (Schmidt et al., 2015), ובעיבוד תחושות הנטישה העשויות להתעורר סביבו (Chairamonte, 1986; McGourty, 2013). לכן, חשוב כי בתקופת ההחלפה ינתן מקום לרגשות העולים: קנאה, נטישה, אולי ניתוק. המחליפה יכולה לסייע בהנכחת הקשר שהיה משמעותי, דרך יצירת חיבורים בין מה שהיה, מה שנחווה, ומה שיהיה. מומלץ להמחיש בצורה ממשית עבור הילד את הזמן שחולף. לצד החשיבות של יצירת רצף והמשכיות דרך התייחסות לבחירת המטרות וההתערבויות אל תכנית העבודה לפיה עבדה היוצאת, חשוב גם לזכור שהטיפול בהחלפה אינו אותו טיפול שהיה ונגמר, אלא טיפול חדש, משלים, אחר, קצוב בזמן.

מאחר שהטיפול המחליף מעצם טבעו מוגבל בזמן, חשוב לבסס אותו על עקרונות טיפול קצר מועד, ממוקד במטרות שהוגדרו מראש, בסוגיה או בנושא של פרידה או יצירת קשר. לעיתים יהיה זה טיפול שיוגדר מראש כטיפול אחזקתי בלבד. בפעמים בהם זה מתאים, ניתן לקיים טיפול קבוצתי הממוקד בנושא כמו חיזוק מיומנויות חברתיות, או מטרה מובנית אחרת. לצד זאת, חשוב שהמחליפה תתן הזדמנות לקשר החדש, תדבר על ההזדמנות החדשה למשהו אחר, לנקודת מבט נוספת.

לסיום, במיוחד לאור מורכבות התפקיד הצפוי לה, חשוב כי המטפלות המחליפות יהיו מחוייבות לקבלת הדרכה ובנוסף לדאוג שיהיה להן גם גורם מלווה מטעם בית הספר, עמו יקיימו היוועצות קבועה ואינטנסיבית. מטפלות מחליפות חוות פעמים רבות רגשות חזקים כמו בגידה, נטישה וניצול. בניגוד לאנשי טיפול שהגדירו את תפקיד ממלא המקום כ׳גשר׳ או חפץ מעבר (Lamb & Latona, 1989), הן חשות לפעמים תסכול בהיותן ׳פקק׳ או ׳פלסטר׳ זמני במערכת החינוכית אשר ׳נזרק׳ כאשר המערכת מסיימת להשתמש בו. מחליפות חוות לפעמים גם תחושות של ׳לבד׳, במיוחד כאשר ההחלפה נעשתה לתקופה קצרה. המפגש המורכב עם הצוות, ההשוואות למטפלת היוצאת, והאתגרים ביצירת הקשר עם המטופלים, עלולים לעורר טלטלה בדימוי העצמי. לאור זאת, רצוי שתתקיים הדרכה צמודה, בעקר אם זו מטפלת חדשה במערכת, בנוסף להשתלבותה של המחליפה בקבוצת הדרכה מתאימה. במיוחד חשוב בהדרכה ללוות את המעברים, הכניסה לתפקיד וההכנה ליציאה בסיום ההחלפה. ההדרכה צריכה לכלול גם התייחסות להשתלבות הטכנית והמערכתית, לסייע בחשיבה על בניית מערך הטיפולים, ועל מה נכון או לא נכון במסגרת זו. רצוי שהמדריכה תתמוך בהשתלבות המערכתית ובפעילות הבית ספרית, ותעזור בבניית המטרות ובבחירת ההתערבויות.

ההחלטה על הדרך בה תבנה המטפלת המחליפה את עבודתה ועל הגישה המתאימה, הנה תלוית תפיסתם המקצועית של המעורבים בדבר. היא תלוית הכשרתה של המטפלת המחליפה והיכרותה עם שיטות טיפול. היא קשורה כמובן לצרכי התלמידים המטופלים ולתפיסת המערכת בנוגע לצרכים אלו. לעתים בעת יציאת מטפלת לחופשת לידה, תפקידה של המחליפה יכול להיות אחזקה ותמיכה רגשית, עד לשובה של המטפלת, כמעין גשר, או אובייקט מעבר.

סיכום

מאמצים רבים הושקעו מצד גורמים רבים במטרה להתייחס לכל הקשיים העולים במהלך תקופת ההחלפה מתוך רצון לשפר ולפתח מודל יעיל ככל הניתן במצבים בהם יוצאת מטפלת לחופשת לידה. האתגרים המתוארים במאמר זה, מאפיינים את מערכת החינוך בישראל. יחד עם זאת, נראה כי המודל שצמח מתוך ניסיון שילובו של תחום הטיפול באמצעות אמנויות, יכול להוות בסיס לחשיבה על ביצוע החלפות למטפלות באמצעות אמנויות במערכות חינוך ברחבי העולם. אנו מודעות לכך שיישום המודל אינו פשוט במבנה המערכתי כיום, וכי דרוש עוד תהליך בדרך לבצוע החלפה אידיאלית. יחד עם זאת, חשוב לנו להציג את תפיסתנו במאמר זה, במטרה לקדם את הנושא. עיקרי המודל מוצגים כאן בקצרה:

- לפני בצוע החלפה יש לקיים הערכה בנוגע להתכנות הצלחתה: האם הזמן המשוער לבצוע ההחלפה מספיק עבור התלמידים המיועדים? האם יש חדר שמותאם לתחום אמנות בו עובדת המחליפה המיועדת? האם הצוות ערוך לקבל ולתמוך במחליפה?
- את חיפושי המחליפה יש להתחיל מוקדם ככל הניתן, לפחות חודש וחצי לפני המועד הצפוי לקיומה ואם ניתן אף לפני כן, שכן התהליך עלול לארוך זמן.
- בבחירת מחליפה, יש לוודא את מידת בשלותה להתמודד על האתגר, מידת היכרותה עם המערכת החינוכית, ועם גישות ועקרונות לטיפול מוגבל בזמן.

- יש להכין את הצוות החינוכי לקליטת מחליפה, להסביר להם את מהותה, לשתף בחשיבה, לבקש מהם להגדיר צרכיהם, וכן להסביר את צרכיה של המחליפה בכניסה איטית.
- בהקשר זה יש לעודד את הצוות החינוכי להזמין את המחליפה לישיבות, ולסייע בהעברת מידע ובקליטה בבית הספר.
- חשוב להכין את התלמידים לקראת ההחלפה, לתת להם מידע על התכנית הצפויה, לאפשר להם לבטא את רצונותיהם ואת רגשותיהם, ואף ליצור מפגש משותף של היוצאת והנכנסת יחד עם הילד.
- במקביל יש להכין את ההורים, לספר להם מה צפוי, להקשיב לרצונותיהם, לציפיות, לרגשות. יש לקבל הסכמתם לתהליך. באם ניתן, מומלץ לקיים פגישה משותפת בה היוצאת תציג להורים את המחליפה ומטרות ההחלפה יוגדרו יחד.
- על משרד החינוך להקצות משאבים לתקופת החפיפה. גמול כספי הולם יתרום לכך שהחפיפה תעשה בצורה מסודרת ומקצועית. אולם, בהעדר תקצוב כזה בעת כתיבת מאמר זה, לצורך התארגנות למענה טיפולי מאורגן ומותאם בשנת לידה של מטפלת, חשוב להקצות מראש יותר שעות סביב ההתארגנות הכפולה של שתי המטפלות: להכנה לטיפול, לשיחות הורים, שיחות פרידה ועוד. כדאי להכין את המסגרת החינוכית לתרחיש זה, לסיבותיו, ולסייע למטפלות בקביעת לוחות זמנים לכל ההליכים הללו. יש לשמור זמן לבצוע החפיפה, בה היוצאת תדאג להעברת מידע מסודר בין היוצאת למחליפה, הן דרך הכנת קלסר מסכם והן דרך פגישות מוסדרות, ולהכרות של המחליפה עם המערכת, הצוות, בית הספר, המטופלים, ההורים ועם החדר.
- המדריכה מטעם המתי"א תלווה את תהליך החפיפה: העברת המידע, בניית המערכת, שילוב בבית ספר, הגדרת מטרות ויעדים, ווידוא קיומו של חדר טיפולים מתאים.
- על המחליפה לסייע בהנכחת הקשר עם המטפלת היוצאת, ליצור רצף טיפולי, ויחד עם זאת לזכור שהיא מציעה טיפול חדש. עליה להחזיק בעבודתה את הזמן המוגבל, ולשמור על עקרונות של טיפול קצר מועד. על המחליפה להקפיד על קבלת הדרכה בעת תקופת ההחלפה. מומלץ למדריכות במתיא ללמוד יותר לעומק את תהליך הנפשי הכרוך בתפקיד של משלימה ליולדת, ולבדוק אם ניתן להקדיש הדרכה פרטנית או קבוצתית מתמחה, עבור מטפלות החוות באותה שנה תפקיד של מטפלות מחליפות.
- במצב בו המחליפה נקלטת היטב לתקופה ממושכת של החלפה, הופכת משמעותית למטופלים ולצוות ונמצאת מתאימה להמשיך במסגרת החינוכית גם לאחר תום חופשת הלידה של היוצאת, ובמקרה בו הדבר מתאים גם למטפלת שילדה, ניתן לשקול את שיבוץ המטפלת החוזרת במסגרת אחרת, על מנת לאפשר למחליפה להמשיך את התהליכים שנוצרו.

ביבליוגרפיה

רגב, ד׳., שניר, ש׳., אלקרא, מ׳., בליטי, א׳., גרין-אורלוביץ, ע׳., דאוד, ה׳., מלזק, ד׳., מקל, ד׳., סלמה, ע׳., עבד-אלקאדר, ה׳. וקינן, ו׳ (2016). טיפול באמצעות אמנות במערכת החינוך במדינת ישראל – תמונת מצב. *טיפול באמנויות: מחקר ויצירה במעשה הטיפולי*, 6 (1), 591-575.

Abbass, A. A., Rabung, S., Leichsenring, F., Refseth, J. S., & Midgley, N. (2013). Psychodynamic psychotherapy for children and adolescents: A meta-analysis of short-term psychodynamic models. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 52(8), 863-875.

Atzil-Slonim, D., Bar-Kalifa, E., Fisher, H., Peri, T., Lutz, W., Rubel, J., & Rafaeli, E. (2018). Emotional congruence between clients and therapists and its effect on treatment outcome. *Journal of counseling psychology*, 65(1), 51.

Chiaramonte, J. A. (1986). Therapist pregnancy and maternity leave: Maintaining and furthering therapeutic gains in the interim. *Clinical Social Work Journal, 14*(4), 335-348.

Coyne, A. E., Constantino, M. J., Laws, H. B., Westra, H. A., & Antony, M. M. (2017). Patient–therapist convergence in alliance ratings as a predictor of outcome in psychotherapy for generalized anxiety disorder. *Psychotherapy Research*, 1-16.

Dombo, E. A., & Bass, A. P. (2013). Caring for Your Clients While Caring for Your Baby: Responsible and Ethical Planning for Parental Leave. *The international journal of continuing social work education*, 16(2).

Falkenström, F., Granström, F., & Holmqvist, R. (2013). Therapeutic alliance predicts symptomatic improvement session by session. *Journal of counseling psychology*, 60(3), 317.

Geller, S. M., & Porges, S. W. (2014). Therapeutic presence: Neurophysiological mechanisms mediating feeling safe in therapeutic relationships. *Journal of Psychotherapy Integration*, 24(3), 178.

Gibb, D. E. (2004). Reliving abandonment in the face of the therapist's pregnancy. *Psychoanalytic Psychotherapy*, 18(1), 67-85.

Raubach Kaspy, R., Snir, S., Regev, D. & Harpazy, S. (2020). Art therapists', supervisors' and school counselors' perceptions of the Substitute Art Therapist's role in the education system during maternity leave. Manuscript submitted for publication.

Knafo, D. (2018). Beginnings and endings: Time and termination in psychoanalysis. Psychoanalytic Psychology, 35(1), 8.

Knowlton, G. G. (2018). Anticipated Therapist Absences: The Therapist's Lens. (Unpublished doctoral dissertation). Marquette University. Retrieved from: https://epublications.marquette.edu/dissertations_mu/785

Koole, S. L., & Tschacher, W. (2016). Synchrony in psychotherapy: A review and an integrative framework for the therapeutic alliance. *Frontiers in psychology*, 7, 862.

Korenis, P., & Billick, S. B. (2014). The pregnant therapist: The effect of a negative pregnancy outcome on a psychotherapy patient. *Psychiatric Quarterly*, 85(3), 377-382.

Lam, W. I. (2017). The Time to Say Goodbye: Lived Experience of Forced Termination from a Drama Therapy Perspective. Retrieved from: https://spectrum.library.concordia.ca/982561/

Lamb, D. H., & Latona, J. R. (1989). The substitute therapist as transitional object in the treatment of borderline personality disorders. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 26*(3), 323-329.

McCarty, T., Schneider-Braus, K., & Goodwin, J. (1986). Use of alternate therapist during pregnancy leave. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis, 14*(3), 377-383.

McCluskey, M. (2017). The pregnant therapist: A qualitative examination of the client experience. *Clinical Social Work Journal, 45*(4), 301-310.

McGourty, A. (2013). The pregnant therapist and the psychotic client: A phenomenological understanding of the impact of the therapist's pregnancy on the therapeutic process. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*, 15(1), 18-31.

Moriya, D. (2006). Ethical issues in school art therapy. *Art Therapy*, 23(2), 59-65.

Raines, J. C., & Ahlman, C. (2004). No Substitute for Competence: How to Survive and Thrive as an Interim School Social Worker. *School Social Work Journal*, 28(2), 37-52.

Raubach Kaspy, R., Snir, S., Regev, D., & Harpazi, S. (2021). Art therapists', supervisors' and school counselors' perceptions of the substitute art therapist's role in the education system during maternity leave. International Journal of Art Therapy, 1-10.

Regev, D., Green-Orlovich, A., & Snir, S. (2015). Art therapy in schools–The therapist's perspective. *The Arts in Psychotherapy*, 45, 47-55.

Sarnat, J. E. (1991). When a therapist goes on leave. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 28(4), 650-659. doi:10.1037/0033-3204.28.4.650

Schmidt, F. M. D., Fiorini, G. P., & Ramires, V. R. R. (2015). Psychoanalytic psychotherapy and the pregnant therapist: A literature review. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process and Outcome*, 18(2).

Schwarz, N., Snir, S., & Regev, D. (2018). The Therapeutic Presence of the Art Therapist. *Art Therapy*, 35(1), 11-18.

Simon, J. C. (1992). The group therapist's absence and the substitute leader. *International journal of group psychotherapy*, 42(2), 287-291.

Wolfe, E. H. (2013). *The therapist's pregnancy and the client-therapist relationship: an exploratory study*. Doctoral Dissertation, Smith college school for social work.